

Fölsőváros jubileumai

Assisi Szent Ferenc szerzetét ma négy testvéri rend képviseli: a mariánusok, a ferencesek és a kapucinusok. Az élet örök törvénye a kiválás (differenciálódás) és az egyesülés (integrálódás). Ahogy József Attila írta: „elvegyültem és kiváltam...” (Kész a leltár). Mint minden mozgalom (egyház, párt stb.), a ferences rendek is osztódással szaporodtak. Szent Ferenc 1209-ben alapított rendjének tagjait alázatosan **minoritáknak**, kisebb testvéreknek nevezte. Első rendházukról (**Sacro convento**) konventuálisoknak is hívják őket. A Szűz Máriáról elnevezett magyarországi minoritákat mariánusoknak is mondták. 1368-ban Trinci Pál az eszményi szerzetesi szegénység megvalósítására kivált társai közül, s követőivel megalapította a rend

szigorúbb ágát. Eleinte lelkieknak, spirituálisoknak, később latin nevükből (**fratres regularis observantiae**) obszervánsoknak, az Üdvözítőről (**Salvator**) elnevezett magyar rendtartomány neve után szalvatoriánusoknak, 1757 óta, amióta Kapisztrán Szent János lett a hazai rendtartomány névadója, kapisztránusoknak is hívják őket. A nép **cselibarátoknak** mondta, csuhájuk színe vagy a Temesvár mellett Cseri községben hajdani kolostoruk nyomán.

Végül a ferences család legifjabb rendje a kapucinusoké. 1619-ben önállósultak. Nevüket hegyes végű csuklájukról (**capucium**) kapták. Több más ág is kivált a rendből, de ekkor már hatott az integráció ereje, és ezeket XIII. Leó pápa 1897-ben az obszervánsokkal egyesítette.

A mariánusok Szegeden

Bizonytalan adat szerint a mariánusoknak már 1230-ban rendházuk volt Szegeden. Állítólag templomukat már ok Havi Boldogasszony tiszteletére (*Ad beatam Mariam virginem de nivibus*) alapították. A tatárjáráskor megrongálódott rendházukat 1301-ben újjáépítették. Az már hiteles forrásból biztos, hogy 1316-ban valahol a Palánkban megvolt rendházuk és templomuk. Kolostorukat 1444-ben Cesarini Julián pápai követ a Bosznijából a török elől ide menekülő obszervánsoknak ítélte, de a mariánusok nem adták oda. Ezért kényszerültek a cseribarátok a 15. század második felében Alsóvároson rendházat, templomot építeni.

A szegedi mariánus rendház vezetése volt: a rendtartomány négy közgyűlését is (1329, 1471, 1481, 1536) itt tartották. 1526. szeptember 29-én a Budáról visszavonuló törökök a Várossal együtt folgyújtották. Utána a barátok még helyreállították (1536-ban ismét rendi gyűlést tartottak benne), de a Város újabb török megszállása, 1543 után végképp el kellett hagyniuk rendházukat. Az 1578. évi török összeírás (defter) elhagyott kolostort és romos templomot említ.

A minoriták

A jeles székely minorita tartományfőnök, Kelemen Didák (1683–1744) 1726 tavaszán Szegeden járt és – bizonyára ismerve a helyi mariánus hagyományokat – elhatározta, hogy visszatelepíti rendházait a Városba. Levélben kérte a városi tanácsnak és a palánki plébániát vezető piaristáknak a hozzájárulását. A 15. században a mariánusok tiltakoztak a szalvatoriánusok letelepedése ellen, most az alsóvárosi ferencesek elleneztek a minoriták visszatérését. Doroszlay Felician helyettes gárdiár azonban haszlatlan tiltakozott: Zaffiry Imre jegyző követelésére a tanács 1726. április 24-i ülésén beleegyezett a minoriták letelepedésébe. Még azt is kiszámították, hogy a fölsővárosi templom 1459 öl távolságra esik az alsóvárositól, így nem sérti az obszervánsok érdekeit.

Amíg a királyi engedélyre vártak, 1729-ben Nádasdy László csanádi püspök megengedte Vajda Achilleusz atyának, hogy mint a sokamarai tisztviselő és családjaik káplánja ideiglenesen megtelepedjék.

Siettetten az ügyet az 1737-ben kezdődött török háború kudarcra. Az 1739-ben megkötött béke Belgrádot újból a török kezébe adta. Az ottani német polgárok tömegesen menekültek Szegedre. Iparuk, kereskedésük folytatására a tanács engedélyt adott. Velük jöttek a belgrádi minoriták is. Ingóságait hajóra rakták, és a Dunán meg a Tiszán Szegedre menekültek. Az akkor nagy helyi hatalomnak számító várparancsnok, gróf Pisaszky tábornok pártjukat fogta, bútorait kiegészítette, megtelepedésüket támogatta. Esterházy Imre hercegprímásnak (Mária Terézia későbbi megkoronázójának) Pozsonyban 1739. október 15-én kelt pártfogoló leveléből kitűnik, hogy a minoriták ekkor már Szegeden voltak. 1742. július 27-én azután Mária Terézia aláírta az engedélyező okiratot, és arany mezőben elhelyezett pecséttel ellátva, vörös bársony tokban megküldte Szegedre. November 19-én, Szent Erzsébet napján megalakították a rendházat, és december 6-án, Szent Miklós napján Te Deummal köszönték meg Istennek új hajlékukat

Szent Miklós temploma

A Város még 1742-ben a minoritáknak ígérte a Szent György-templomot és a télkén emelt épületet. Nem ingyen: 6000 forintot kért érte – a harangok és az egyházi ruhák nélkül! „A toronyóra azonban – fogalmazta Kárász Miklós szenátor az 1742. október 17-i jegyzőkönyvben – mint a város díszé Felsővároson marad.” A tanács azt is kikötötte, hogy a szerzetesek „plebániális dolgokba ne avatkozzanak”, csak misézzenek, prédikáljanak és vállalják a közterheket. Az árat Auer Lipót tartományfőnök hiába alkudta le 4000 forintra, a hercegprímás nem adta nekik a Szent György-templomot. Erre a minoriták azt kérték, adja nekik a Város azt a telket, amelyen öreg emberek emlékezete szerint valamikor Szent Miklós temploma állott, „s romladékának a helye még megvan”.

Igy is történt: 1744. április 8-án a tanács 51×50 öl telket adott a minoritáknak, megszabva nekik, hogy négyoszlop alakban kell építkezniük. Ott ugyan közben már tíz ház épült, de ezeket lebontatták, tulajdonosaik kártalanítását azonban a minoritákra rótták. Ám a május 13-i közgyűlés határozata alapján a kártérítés felét végül mégis a Város vállalta. „annál is inkább, mivel bízunk abban, hogy az újonnan behozott szent szerzet a hívek javára s lelki vigasztalására váljon”.

A minoriták még 1744-ben a mai templom helyén szerény kápolnát emeltek. A főoltár Szent Miklós-képét a hagyomány szerint Kárász Miklós városi főjegyző festette; valószínű azonban, hogy csak adománnyozta. A mai rendház építését 1747-ben, a templomét 1754-ben kezdte meg Lechner Vencel tervei szerint Dobi János szegedi kőművesmester Fuhrmann Rókus rendi testvér közreműködésével. Szerény anyagi lehetőségeik miatt lassan haladtak, így csak 1767-ben fejezték be. A kápolnát közben, 1754-ben bontották le.

A plébániák születése

A török kitakarodása után 1711-ben a székhelyét Szegedre tevő Nádasdy László csanádi püspök a plébániát elvette a ferencesektől. Amde vezetését a püspökkel szemben a Város mint kegyúr 1719-ben a Palánkban letelepedett piaristákra bízta. Nádasdy utódai azonban érvényt akartak szerezni jogaiknak, és a lelkipásztori munkát saját joghatóságukba igyekeztek vonni. Minthogy a piaristák a tanítás mellett a lelkipásztorkodást egyre kevésbé győzték, mulasztásaik miatt panasz merült föl ellenük. Ez vezetett a palánki plébánia fölosztására.

1789. március 16-án Kőszeghy László püspök és Szeged bírája, polgármestere és tanácsa megállapodást kötött. Eszerint a palánki plébániát világi pap veszi át, a fölsővárosi a minoriták, az alsóvárosi a ferencesek kapják. A szerződés pontosan meghatározza a plébániák területét.

A fölsővárosi plébánia

A 7. pont így szólt: „A fölsővárosi plébánia határa, mely plébániát Szeged város hatósága a minoriták előjárójának, Gál Kajetán atyának 1789. márc. 10-én már át is adott, ki négy rendtárral tartozik ott a plébániát vezetni. és ki márc. 14-én a püspök által be is iktatott, az 1. számtól az 1260-ig terjed. Állandóan tartozik itt lakni nyolc áldozár [lelkész] és két fráter, kik közül az egyik egyházi [sekretyés]” A 8.

pont kimondja, hogy mivel a minoriták templomának harangjai kicsinyek, s egész Fölsővárosra nem hallani őket, viszont a Szent György-templom harangjai nem férnek a minorita templom tornyába, a figyelmeztető harangozás a Szent Miklós-templom tornyában, a beharangozás a Szent György-templom tornyában történjék. Ez utóbbi végett a Város költségére világi harangozókat alkalmaznak. Arról is döntöttek, hogy mivel Rókuson nem tud a Város plébániát állítani, az ottani hívek megoszlanak a palánki és a fölsővárosi plébánia közt. (A rókusai plébánia a kórházat is alapító Posonyi Ignác alapítványából 1805-ben létesült.)

Érdekes a szerződés 16. pontja: „Miután a fölsővárosi plébánia mindig Szent György néven fordul elő, dacára hogy most a Szent Miklós templomba helyeztetik át, régi elnevezését a zavar kikerülése [végett] és a hozzá kötött kiváltságok miatt ezután is megtartja; miért is a Szent György vértanú képe a minoriták templomának főoltárképe leend, s az eddig ott levő Szent Miklós képe pedig ugyanazon oltár oldalára helyeztetik.” A megállapodás arról is dönt, hogy a körmenetek a palánki plébániából indulnak ki, a másik két plébánosnak híveivel ott kell lennie, továbbá hogy a fölsővárosi templomban havonta, az alsóvárosiban karácsonykor, újévkor, vízkeresztkor, húsvétkor, pünkösdkor és minden Mária-ünnepen német szentbeszédet is kell mondani.

A tornyos iskola

A téglából, de sárral épült Szent György-templomnak nem maradt földalata, így romlásnak indult. 1859-ben Arleth Ferenc klasszicizáló stílusban iskolává alakította át. „Tornyos iskolának” hívta a szegedi népet. 1907-ben az elöregedett épületet le kellett bontani. Helyén Ottovay István tervei alapján fölépült a fölsővárosi községi elemi népiskola, a mai Dózsa György általános iskola. A középkori templom alapjai még ma is az épület alatt és az udvar földjében rejtőznek. 1981-ben a pincében részben föl is tárták őket Horváth Ferenc, a Móra Ferenc Múzeum régésze.

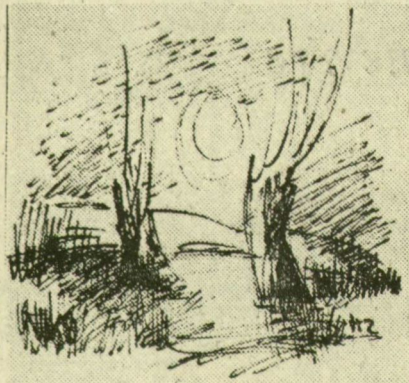
Kettős évforduló

A Szeged története (1985) szűkmarkúan bánt a minoritákkal, a fölsővárosi templommal és rendházzal. Jóformán csak Nagy Zoltánnak a templom művészettörténeti leírását közli. Egyedül ő használta föl a minoriták krónikáinak, Körtvélyessy László Albinnak írásait. (Ő egyébként nem csak történész volt, hanem 1937-től a Szeged-Felsővárosi Plébánia Híradója című időszak kiadvány szerkesztője is.) A Szeged története más szerzői ráadásul hibásan 1769-re teszi a templomépítés befejezését. A neve sem fordul elő a szegedi születésű és a templom kriptájában nyugvó Somogyi Elek (1742–1805) érdemes minorita írónak. Szintén szólniuk kellett volna a rendház értékes könyvtáráról.

Most két évforduló is ráirányítja figyelmünket a minoriták szegedi múltjára. Kétszázötven éve telepedtek meg Szegeden Szent Ferenc „kisebb testvérei”, és kétszáz évvel ezelőtt át Fölsőváros katolikus népének lelki gondozását. 1950-ben őket is kizavarták rendházukból, azóta világi papok látják el a plébániái szolgálatot. Ambár éppen most, 1985 óta, volt piarista tanár, Kovács Mihály a plébános. Mától a jövő szombatig ünnepi héten emlékeznek meg Fölsőváros jubileumairól.

PÉTER LÁSZLÓ

HORVÁTH ZOLTÁN
RAJZA

KATONA JUDIT

A tápéi kompnál

Tápé alatt, a hű folyó fölött,
mint fátylak úsznak, halvány, kék ködök.
Holt gally virágzik, gyöngyöt sír a víz.

S míg füvek tiszta harmatán kuporgok,
őszök őriznek, nyugodt, hű poroszlok
és minden emlék mélyéről te hívsz.

Már átkelt velünk itt az ifjúság,
Deréig vízben áldoznak a fák.
Megérint a csönd, a komp kiköt.

S mert imáiban mindig benne voltál,
úgy bűg bennem hangod, mint a zsolnár
az ég hatalmas oltára előtt.

Leltározás

Hivatalt költőzködés miatt személyes holmijaim fölött is szemlét tartottam. Szigorú elhatározással tíz esztendő saját kéziratanyagát adtam át az enyészetnek. Persze inkább csak képletesen, hiszen ezek az íráskönyvek, bírálatok irodalomról, színházról, filmművészetről – mind-mind megjelentek már valahol, elhangoztak a rádióban. Nem tartogatom többé őket, ne fogják a helyet, a port. De nincs is mit megtagadnom belőlük: vállalom minden sorukat, noha ma már, 1989-ben sok tekintetben másképp tudok és látok. Itéletem mégis zord és megfellebbezhetetlen, mert kötetbe menteni – ha volna netán kiadó (mint ahogy nincs) – nem akarom ezt az anyagot: rengeteg jegyzetet, utólagos magyarázatot követelne ugyanis, ami joggal hatna mentegetőzésnek. Kordokumentumként volna használható, de – mondjuk – ötven év múlva érdekelnének-e valakit? Engem bizonyosan nem, az örök vadászmezőn.

Azonban van itt néhány meggondolni való és itt kezd magánügyem közügyre váltani, mert úgy érzékelem: nem csupán engem környékeznak a számvetési efféle gondjai-bajai.

Ki lehet-e, ki kell-e dobni az elmúlt tíz (húsz, harminc, negyven) év magyar kultúráját, művészetét, s ennek tükröződését az elméletben, a kritikában? Vagy csak részlegesen, nem az egészet? Kezdem az elmélettel, a kritikával. Tagadhatatlan, hogy ez a sérülékenyebb, az avulásra készebb. Ezen a szinten működött a valóságos és vélt – a belső – cenzúra; mert ezen a szinten volt az egyre békülékenyebb és barátságosabb kultúrpolitikai irányítás is a legtöbbet követelő. Sokáig az alkotói szabadság ellentétele a kritika, a műbírálat kerülhetetlensége volt. 1956 után a művésztől – valamennyitől – többé nem követeltek úgynevezett szocialista eszmeiséget, szocialista realizmust, de a hivatásos művészettudoroktól és -magyarázóktól elvárták, hogy amit a bohó, zabolátlan alkotó félregondolt, azt mi helyreigazítsuk, kijavítsuk. Párban szaladtunk ily módon, kézen fogva a művésszel, aki most esetleg előlép és anyagi ártatlansággal ránk mutat, szalonképessé magyarázókra vagy feddókra: én ösztönösen kimondtam, amit gondoltam, tessék csak elolvasni, megnézni, meghallgatni, ti pedig kicsavartok, elrondítottatok.

Am nem is csak ilyen – szinte már összekacsintó – szereposztások voltak. Én magam is sokszor ösztönösen hittem, amit eszmei-művészi fogvatékoságként számon kértem. Betartottam – betartottuk kollégáimmal – azokat az írott és íratlan közmegegyezéseket, kompromisszumokat, amelyek alapján az egész ország élt és működött, s nem kevés ideig a viszonylag szűk körű teljhatalom és kézi vezérlés nem is funkcionált eredménytelenül, főként, ha a „mihez képest?” történelmi kérdésével pillantottunk körbe a hason szerveződésű világban. A művészt, a föntebb jelzett „munkamegosztás” folytán – nem mindig volt köteles tekintettel lenni ezekre az utóbb megalkuvásig torzuló paktumokra. Megvolt persze neki is a kockázata: betilthatták, elhallgattathatták (korunk felé haladva mind ritkábban). Ez a baljós lehetőség a kritikus számára is adott volt, de ő – egyénisége, világhoz való viszonya, a művésztől való távolsága – folyvást egyszersmind a hatalom részesének érezhette magát, s ha jól meggondoljuk – megint csak eltérő mértékben: az is volt. S aztán – nálam is – működött egy furcsa gépezet: mint szerkesztő, mások bíráló tónusú írásaival mindig türelme-sőbb voltam, mint a magaméival. Furcsa módon, olykor az én írásom volt egy-egy adott vitában a keményebb, mert elvszerűbb, s nem véletlenül verték el a port az eszmeszerének inkább a másik résztvevőjén a felső irányítók: egyszerűen nem lehetett belém kötni, mert az adott megegyezések körében mozogva is hitelesebb volt az általam megfogalmazott társadalombírálat. (A nagy seletjezés során egy ilyen vita anyagát megőriztem, a hozzá tartozó néhány levéllel s az igazoló jelentéssel a fölsőbbiség számára – mert ezt azért én sem úsztam meg és november hetedikén a jutalom összezsugorodott –; tanulságképpen egyszer tán közzé is adom.)

Miért beszélek minderről?

Mert mostanában – teljes joggal – átírják a történelmet, a napvilágra hozott, kiszabadított, fölszabadított tények fényében. Alább szállnak azok a művek, amelyek a közelmúlt elfogadott magyarázásán túl más egyébre nemigen voltak alkalmasak. De vegyük észre azt is, hogy a ma már esetleg egyoldalúan ható politikai, eszmei meggyőződés kifejezése mögött olykor a művész személyes érzelmei, győtrődései, válságai is kifejeződtek.

Tartson ki-ki egyszemélyes ítélőszéket. Dobja ki vagy gyűjtse össze a munkáit. De ne játsszunk számonkérősdit. Ne pattanjon senki a bírói pulpitusra, s ne kezdje pusztán az elsőség, a konjunkturalis fölismerés jogán másokról leszedni a keresztvizet. Mert ő vajon hol volt az elmúlt évtizedekben? Miből élt, ha a kultúra, művészet ügyeiben tekintti magát illetékesnek? A szamizdat sem volt hibátlan és feddhetetlen, és – tudomásom szerint, vagy tévedek? – egyszemélyes sem lehetett alapozni rá. Ma született csecsemők jöttelére meg végképp senki sem kíváncsi.

Ne iktassuk ki tehát tíz (húsz, harminc, negyven) esztendő magyar kultúráját egészében. Értékelni: azt szabad, sőt kell is. Ha ez egyszersmind önértékelés.

Üzelemre ígtem önmagunkat. A politika nélkül politizálók iránt (mert azok is – igenis – politizálnak), meg azok iránt, akik vállalják a közéleti megnyilvánulás felelősségét műalkotásban vagy azon kívül. Le kell szögezni azasszonban – idáig végre eljutottunk, ki örül ennek, ki bánkodik – , hogy a művészi érték mostantól egyes-egyedül tehetőség, nem pedig politikai meggyőződés dolga. Hiszek ebben, s a legközelebbi leltárnál szeretnék elnézőbb lenni önmagammal szemben is.

KÓHÁTI ZSOLT